

Samenvatting Broedvogelinventarisatie Witte Veen 2003

De BMP-telploeg van de Twentse Vogelwerkgroep afdeling Enschede heeft in 2003 het Witte Veen op alle broedvogels geïnventariseerd. Het terrein was ook al in 1991, 1994 en 1997 onderzocht. In 1991 gebeurde dit grotendeels via de BSP-methode, waarbij afgezien van een klein BMP-gedeelte, alleen gekeken werd naar kolonievogels, zeldzame, schaarse en regionaal schaarse broedvogels. In 1994 en 1997 vond een BMP-onderzoek op alle soorten plaats. Besloten werd dit jaar in overleg met Jaap in 't Veld terreinbeheerder van de Vereniging Natuurmonumenten om het grootste deel van het Witte Veen eveneens weer op de BMP-manier te onderzoeken. In elk geval zou daarbij het deel van het begrazingsproject gekarteerd worden met daarbij de aansluitende delen van het gebied van NM. Ook de nieuw verworven delen en in overleg met Kreis Borken eveneens het Duitse gedeelte (het Witte Venn) werden onderzocht.

Een woord van dank is verschuldigd aan de Vereniging Natuurmonumenten voor het verlenen van de benodigde vergunningen en de vermenigvuldiging van het verslag. Jaap in't Veld, terreinbeheerder van het Witte Veen, en Hans Gronert medewerker bij NM hebben ons met raad en daad bijgestaan. En natuurlijk gaat onze dank ook uit naar de tellers van de telgroep Witte Veen, die door weer en wind, aangevallen door muggen, steekvliegen, dazen en teken, Schotse Hooglanders trotserend, in vele uren veldwerk de broedvogelinventarisatie mogelijk hebben gemaakt.

Het Witte Veen ligt in het zuidoostelijk deel van Twente tegen de rijksgrens tussen Enschede en Buurse in atlasblok 34-38. Het terrein ligt op het grondgebied van de gemeente Haaksbergen. Langs de rijksgrens en in het noorden vormt het gebied van NM een aaneengesloten geheel. In het westelijk deel zijn de bezittingen verspreid en worden daar omgeven door cultuurgrond.

Het veengebied loopt voor een klein deel op Duits grondgebied door (Witte Venn). In het noordelijk deel sluit het bosgebied aan op de bossen van het Hegeveld.

Bij de inventarisatie in 1991 is 510 ha onderzocht, waarvan 268 ha terrein in eigendom van Natuurmonumenten en 242 ha voornamelijk cultuurgrond. Bij de telling van 1994 is 285 ha (268 ha vermeerderd met de nieuwe aankopen) van NM geïnventariseerd. In 1997 is in totaal 270,5 ha bezit van NM met daarbij nog 24 ha particulier eigendom onderzocht. De losse gebieden van NM in het westelijke deel zijn niet onderzocht. Dit jaar is 294,5 ha terrein van NM met daarbij ongeveer 40 ha terrein van Kreis Borken op broedvogels onderzocht.

Het Witte Veen is een bijzonder gevarieerd terrein. Het is een aaneenschakeling van gemengd bos, natuurlijke graslanden ontstaan uit voormalig landbouwgebied, vennen, houtwallen, heide en hoogveenrestanten. Door het gebied loopt de Hegebeek, een natuurlijk slingerende beek met in het bosgedeelte steile oevers. Voor reptielen en amfibieën is een groot basisbiotop uitgegraven. Heel bijzonder is de plas-drassituatie in een onder water gezet voormalig weiland. Een groot deel van het terrein wordt begraasd door Schotse Hooglanders. Ten opzichte van de vorige broedvogelinventarisatie is er aan het terrein het een en ander veranderd. In het noordelijk deel van het Witte Veen zijn de hoogveenrestanten grotendeels ontdaan van verspreide berken- en grove dennenopslag en is het grote grovedennenbos gedund. Ook is goed te zien hoe delen van het bos door vernatting afsterven om plaats te maken voor moeras. In het gehele terrein zijn de sparrcomplexen verwijderd. In het Bramerveld en het Markslag zijn slenken uitgegraven en is de hoeveelheid oppervlaktewater toegenomen.

De vrijkomende keileem is gebruikt om een waterkerende dam aan te leggen aan de noordoostzijde van de kern van het Witte Veen, hierdoor kan het water langer worden vastgehouden.

De voormalige driehoekige akker bij het kijkscherm is van de teeltlaag ontdaan en aan de natuur teruggegeven. Ter hoogte van camping "De Leemkoel" is een groot stuk bouwland heringericht. Het is opgedeeld in kleine perceeltjes met daartussen nieuw aangelegde houtwallen. Van ongeveer 1,5 ha is ook hier de teeltlaag verwijderd en afgevoerd. Geheel aan de westzijde is een voormalige aspergekwekerij aangekocht en op deze gronden wordt nu graan verbouwd i.s.m. een biologisch landbouwbedrijf.

Ter hoogte van de Witteveenweg zijn plagwerkzaamheden uitgevoerd in het heideterrein. De meeste zandwegen zijn inmiddels afgesloten voor gemotoriseerd verkeer en in het terrein zijn drie gemarkeerde wandelroutes aangelegd.

Het Witte Veen is geïnventariseerd volgens de uitgebreide territoriumkartering. Per deelgebied zijn minstens 10 bezoeken gebracht. Tijdens iedere bezoekeronde werden op een veldkaart alle territorium- en nestindicerende waarnemingen ingetekend. Daarna werden de waarnemingen op soortkaarten gezet. Na de laatste ronde werden de soortkaarten geïnterpreteerd volgens de criteria die vermeld staan in de Handleiding SOVON Broedvogels inventariseren in proefvlakken (A.J.v.Dijk 1996).

Iedere bezoekeronde begon een uur voor zonsopkomst en steeds werd op een ander punt gestart. Er zijn avondbezoeken gebracht voor de uilen, rallen, Kwartelkoning, Nachtzwaluw en Houtsnip. Bij het opsporen van de Bosuil en Kwartelkoning (niet gevonden) is gebruik gemaakt van een recorder.

Deelgebied:

1. Markslag
2. Hegebeek
3. Witte Veen
4. Bramerveld

vaste tellers:

- Erik Foekens, Bert Hoitzing
 Machiel Oude Veldhuis, Piet Kokke, Ben Engbers
 Ben Hulsebos, Bé van Kuik
 Aldert Schenk, Jan Stufken

Daarnaast is incidentele medewerking verleend door Gerrit Wesseloo, Boudewijn Heuseveldt en Wim Bosch.

In het Witte Veen werden 139 vogelsoorten vastgesteld (incl. exoten), te onderscheiden in 90 broedvogel- en 49 niet-broedvogelsoorten. Met het Witte Venn samen komt het aantal broedvogelsoorten uit op 92 soorten. Van de broedvogels komen er in het NM-deel 10 voor op de Rode lijst van bedreigde en kwetsbare vogelsoorten in Nederland, de zogenaamde Rode lijst (*Osieck & Hustings 1994*): Dodaars, Zomertaling, Patrijs, Porseleinhoen, Watersnip, (Tureluur in het Witte Venn), Kerkuil, Nachtzwaluw, Groene Specht, Roodborsttapuit en Geelgors. In het gehele NM-gebied werden 1934 territoria vastgesteld en in het Witte Venn 155 territoria.

Om de ontwikkelingen in de broedvogelbevolking te kunnen volgen, hebben we de gegevens van de laatste vier onderzoeken (1991, 1994, 1997 en 2003) in een tabel gezet. De onderzoeksmethode in deze jaren was dezelfde. De oppervlakten met de daarbij behorende territoria zijn herleid naar die van 1997, zodat de gegevens vergelijkbaar zijn. De ontwikkelingen in het 104 ha grote deelgebied Witte Veen, dat al vanaf 1991 op alle soorten is onderzocht, zijn daarbij apart weergegeven.

soortnaam	Deelgebied Witte Veen 104 ha				Gebied NM 294,5 ha				Witte Venn 40 ha	
	1991	1994	1997	2003	1991	1994	1997	2003	1990	2003
Dodaars		1	4	8		1	4	9	2	1
Blauwe Reiger				11				11		
Grauwe Gans			1	6			1	9		2
Nijlgans				3				5		1
Wintertaling		7	3	1		7	5	1	1	
Wilde Eend	2	26	13	11	+	32	22	28	11	11
Soepeend			1				1			
Mandarijneend				2				3		
Zomertaling			1	3			1	4		
Slobeend		9	4	1		9	4	1		
Kuifeend		2	7	13		2	7	17		5
Krakeend				1				1		
Wespendief				1				1		
Bruine Kiekendief								1		
Havik	1	1	1	1	1	1	1	1		1
Sperwer	-	1	1			1	1	3		

Buizerd	1	1	1	1	3	4	4	4		
Torenvalk		1	1	1	1	3	3	2	1	1
Boomvalk		1	1	1		1	1	1		
Patrijs					1	2	1	1		1
Kwartel							5	1		
Fazant	4	3	5	7	+	9	14	21	1	2
Waterral			1	2			1	3		
Porseleinhoen			1	1			1	1		
Kwartelkoning			2				7			
Waterhoen				2	1		1	5		
Meerkoet	1	16	9	8	5	18	12	18	1	1
Scholekster		1				1				
Kievit		8	3		+	10	7	3		1
Kleine Plevier										2
Watersnip						1		1	1	
Houtsnip		1	1	6		2	2	14		
Wulp				1	1	2	1	2	1	1
Tureluur		1				1				1
Holenduif	2	2	4	9	3	6	10	14		
Houtduif	13	16	20	37	+	58	65	77	2	9
Turkse Tortel					+					
Zomertortel		1	2	1	2	4	6	2	1	
Koekoek	2	3	3	3	+	6	9	9	1	1
Bosuil	3	2	2	3	7	6	7	9		1
Ransuil					1		1			
Kerkuil				1				1		
Nachtzwaluw		1	1	1		1	1	2		
Groene Specht	1	3	1	1	2	5	4	4		
Zwarte Specht	2	2	2	2	2	4	5	5		
Grote Bonte Specht	5	8	9	14	+	22	36	32	1	2
Kleine B. Specht	1	1	3	3	4	4	7	7		1
Boomleeuwerik			1			2	1	2		
Veldleeuwerik						2	2	2		1
Boerenzwaluw				2	+	1	6	11		
Boompieper	7	12	12	12	38	49	64	58	7	4
Graspieper					1	4	12	11	1	
Gele Kwikstaart							1			
Witte Kwikstaart	1	2	2	1	+	6	12	9	1	
Winterkoning	39	38	23	49	+	88	64	139	11	9
Heggemus	12	11	15	14	+	19	22	22	3	1
Roodborst	58	66	59	50	+	160	142	125	10	11
Nachtegaal									1	
Blauwborst			1	1			1	1		
Zwarte Roodstaart					1		1	1		
Gekr. Roodstaart	3	4	15	7	12	12	23	15	1	
Paapje							1			
Roodborsttapuit			1				6	11		1
Merel	24	26	28	39	+	84	89	102	11	7
Kramsvogel			1				1			
Zanglijster	11	8	12	14	+	18	28	37	3	3
Grote Lijster	3	4	1	2	+	6	7	4	2	
Sprinkhaanzanger						1	2		1	
Bosrietzanger			1	1			1	2	1	
Kleine Karekiet				2		1		2		
Spotvogel	1	1	2		1	1	2		2	

Braamsluiper	1				4					
Grasmus	1	2	6	2	2	5	21	19	3	2
Tuinfluitier	16	10	18	14	+	23	35	27	3	2
Zwartkop	26	39	46	46	+	71	92	88	7	10
Fluiter	11	4	5		16	7	12			
Tjiftjaf	33	33	55	45	+	79	136	110	19	8
Fitis	51	64	70	64	+	134	165	141	19	15
Goudhaan	1		2	11	+	7	6	25	2	
Vuurgoudhaan	1	1			1	1				
Gr. Vliegenvanger	3	4	6	9	+	11	16	16	3	
Bonte Vliegenv.	4	8	9	12	+	19	17	21	1	2
Staartmees	3	6	6	8	+	13	15	17	2	1
Glanskop	2	5	4	7	8	11	10	13	1	1
Matkop	7	4	5	6	12	14	10	12	3	2
Kuifmees	5	7	9	9	+	19	23	26	1	2
Zwarte Mees	3	5	5	10	+	14	10	21		1
Pimpelmees	15	15	14	16	+	44	49	54	4	1
Koolmees	33	27	33	33	+	101	93	92	5	6
Boomklever	2	1	2	8	8	11	12	15		
Boomkruiper	9	10	11	19	+	27	29	47	1	2
Wielewaal	3	5	5	4	5	11	12	11		2
Gaai	4	6	5	6	+	13	15	18	1	
Ekster	1				+	2	1		1	
Kauw		1	1	3	+	1	3	6		
Zwarte Kraai	4	6	4	8	+	19	20	21	1	1
Spreeuw	9	10	9	15	+	34	38	27	2	
Huismus				1	+	2	6	5		
Ringmus				2	+	1	4	3		
Vink	47	68	70	66	+	166	175	150	11	12
Groenling				1			1	2		
Putter							1	1		
Kneu		1			2	2	2	2		
Kruisbek		2	2		-	2	2			
Goudvink	3	2	1	3	3	4	4	8	1	
Appelvink	3	2	3	1	3	3	5	5	1	
Geelgors	5	6	9	7	21	25	36	31	8	2
Rietgors	2	2	4	3	2	4	8	12	3	1
Totaal	506	642	701	800	n.v.t.	1577	1831	1934	182	155

Ontwikkeling broedvogelbevolking 1991 t/ 1997

In vergelijking met het inventarisatiejaar 1991 heeft het Witte Veen tot 1997 een stormachtige ontwikkeling doorgemaakt. Het soortenaantal, de dichtheid aan territoria per 100 ha en de toename van de Rode lijstsoorten tillen het gebied ver uit boven de situatie zoals die in 1991 werd aangetroffen. In 2003 is een stabilisatie van het broedvogelbestand geconstateerd met hier er daar kleine verschuivingen.

Het Witte Veen telde in 1991 69 soorten. In 1994 was het aantal al toegenomen tot 79 soorten. In 1997 kwamen we tot het ongekend hoge getal van 91 broedvogelsoorten. In 2003 was dat een soort minder en kwamen we uit op 90 broedvogelsoorten. Het blijkt dat het Witte Veen tot de in ornithologisch opzicht betere gebieden in Twente behoort. Vooral de soortenrijkdom gezien de kleine oppervlakte is bijzonder goed te noemen, evenals de hoge totaaldichtheid van 656,7 terr./100 ha.

Het aantal Rode lijstsoorten is van 1991 tot 1997 met sprongen toegenomen. De belangrijkste oorzaak van deze stijging is de door beheermaatregelen in de afgelopen periode ontstane opstuwing van water. Ook het uitgraven van het basisbiotoop, het ontstaan van het ondergelopen grasland en mogelijk ook

de begrazing door Schotse Hooglanders hebben een positief effect gehad. Het aantal Rode lijstsoorten stabiliseerde zich in 2003 op 10 soorten.

Een vergelijking met 1991 toont voor deelgebied Witte Veen (104 ha) een steeds verdere toename van het aantal territoria .

Het heide/hoogveengebied beslaat een oppervlakte van ongeveer 63 ha. Rode lijstsoorten waren Patrijs, Watersnip, Nachtzwaluw, Roodborsttapuit en Geelgors. De Boomleeuwerik en de Blauwborst waren weer aanwezig en het aantal Roodborsttapuiten nam flink toe. Vooral de toename van de Roodborsttapuit is opmerkelijk. Na een melding van een broedgeval in 1996 is de soort nu zelfs met 11 broedparen vertegenwoordigd. Deze stijging van de aantallen doet zich ook in de omliggende natuurreservaten voor. In het Twentse cultuurland is de Roodborsttapuit echter verdwenen.

De Nachtzwaluw is nu in twee deelgebieden aanwezig. Deze soort was al bijna uit Twente verdwenen (nog maar een paar gemeld in 1994 in het Lutterzand). Deze zeldzame broedvogel komt nu weer met 15 paar voor in Twente. Ook de Watersnip keerde weer terug in het gebied. Totaal verdwenen echter zijn Ransuil, Paapje en Sprinkhaanzanger. Toename werd geconstateerd voor Wulp en Rietgors; afname voor Boompieper en Geelgors.

Het bos in het Witte Veen bestaat hoofdzakelijk uit gemengd bos op vrij arme grond (ongeveer 103 ha). Oud en zwaar geboomte is er nauwelijks te vinden. De struiklaag is op sommige plaatsen goed ontwikkeld. Door de vele verspreid liggende stukjes bos is de totale lengte aan bosrand behoorlijk groot. Veelal grenzen deze bosranden aan rijke voedselgebieden in de vorm van ongemaaid grasland, met daarbij extra veel insecten vanwege de mest die de Schotse Hooglanders in het terrein achterlaten. Schaarse broedvogels waren vertegenwoordigd in de vorm van Wespandief, Sperwer, Havik, Buizerd, Boomvalk, Zomertortel, Bosuil, Groene Specht, Zwarte Specht, Kleine Bonte Specht, Wielewaal en Appelvink. Rode lijstsoort in het bosgebied was de Groene Specht.

Vergeleken met 1991 is het aantal territoria van bosvogels in het 104 ha grote BMP-gedeelte gestegen van 506 naar 800. Een verklaring voor deze stijging is wellicht een verbeterde voedselsituatie in de omringende graslanden, waar door het laten groeien van de grassen en kruiden een grotere voedselproductie in de vorm van zaden en insecten kon plaats vinden.

Van de schaarse soorten die in 1991 ook zijn geïnventariseerd namen de volgende bosvogelsoorten in aantal toe: Sperwer, Houtsnip, Holenduif, Bosuil, Bonte Vliegenvanger, Glanskop en Boomklever. Algemene soorten die zeer duidelijk in aantal toenamen waren: Houtduif, Winterkoning, Merel, Zanglijster, Goudhaan, Zwarte Mees, Boomkruiper en Goudvink.

Een achteruitgang werd gesignaleerd bij Roodborst, Gekraagde Roodstaart, Grote Lijster, Tuinfluiter, Tjiftjaf, Fitis, Spreeuw en Vink.

Verdwenen zijn Ransuil, Kramsvogel en Fluiter. Met deze soorten gaat het landelijk ook niet voor de wind. Ook de Kruisbek had geen territoria, maar deze soort heeft invasiegedrag en heeft daardoor goede en slechte jaren.

Er is slechts 6 ha open water in de vorm van vennetjes, ondergelopen grasland en slenken, basisbiotoop en waterlopen in het Witte Veen aanwezig. Het ondergelopen grasland en het basisbiotoop voor amfibieën vormen het belangrijkste gebied.

Rode lijstsoort waren Dodaars, Zomertaling en Porseleinhoen.

De nieuw gevormde watergebieden in de vorm van het basisbiotoop en het ondergelopen grasland trokken in het eerste jaar na hun voltooiing al meteen regionaal schaarse soorten als Slobeend, Wintertaling en Kuifeend aan. De Meerkoet breidde zich als broedvogel in 1994 geweldig uit. De aantallen Wintertaling, Slobeend en Meerkoet zijn echter dit jaar enigszins teruggelopen. Opmerkelijk is echter de grote toename van Dodaars en Kuifeend.

Nieuwkomers in dit gebied zijn Grauwe Gans, Nijlgans, Mandarijneend en Krakeend.

Het grasland (97 ha) bestaat vooral uit ongemaaid en verruigd grasland. Langs en tussen de percelen staan hier en daar lage bosjes (vnl. berk). Dit voormalige cultuurland is nu als zodanig nauwelijks meer herkenbaar, zozeer heeft de verruiging het aanzicht veranderd. De soorten die hier o.a. voorkwamen, waren: Patrijs, Fazant, Kievit, Wulp, Witte Kwikstaart en Grasmus. Deze graslanden zijn belangrijke voedselgebieden voor vele vogelsoorten.

Verdwenen zijn helaas Kwartelkoning (geen hoog gras) en Gele Kwikstaart.

Ben Hulsebos, Houtstraat 4, 7581 BH Losser